

Володимир Дребот
(м. Житомир)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У ХVІІІ - першій половині ХІХ ст. адміністративно-правові заходи урядових установ сприяли німецькій колонізації, установлювали пільгові умови для німецьких колоністів.

Ситуація змінилася на початку 80-х років ХІХ ст., коли серед урядових кіл держави починається безпідставна паніка. Київський генерал-губернатор генерал-ад'ютант А.М. Дондуков-Корсаков убачав у німецькій колонізації загрозу "державному спокою та правильному розвитку краю", тому запропонував заборонити поселення на Волині німецьких емігрантів, які не приймали російського підданства, і скасувати всі надані їм пільги. Спеціальна комісія, створена за наказом генерал-ад'ютанта Дрентельна в 1881 р., зробила висновок, що величезне зростання іноземного землеволодіння в західних губерніях несе загрозу не тільки в політичному відношенні, але й у військово-стратегічному.

Виконуючи царський указ та розпорядження генерал-губернатора Волинське губернське правління своїм циркуляром 5 березня 1886 р. доручило повітовим справам подати точні дані про наявність у ввірених їм повітах поселень з іноземними назвами. Виявилося, що поселень, які мали чисто іноземні назви, налічувалося 57 у 7 повітах губернії. Сімнадцять поселень, що мали, крім іноземної, місцеву назву, залишили останню. Старі назви сорока поселень замінили на нові. Крім того, було зроблено розпорядження, згідно з яким у діловодстві використовували нові назви поселень, на дорожніх стовпах позначали назви поселень російською мовою, усі вивіски на школах, магазинах, пивних будинках були виключно російською мовою. Але й через кілька років на деяких дорожніх стовпах по дорозі з Житомира в Пулин назви були написані німецькою мовою, на що вказував волинський губернатор у лютому 1892 р. житомирському повітовому.

У 1886 р. генерал-губернатор у своєму циркулярі роз'яснював процедуру вступу в підданство жінок-іноземок.

З метою припинення напливу іноземних переселенців у західні окраїни імперії була створена спеціальна комісія, яка розробила правила набуття іноземцями нерухомого майна, відображені в законі від 14 березня 1887 р. Цим

законом було заборонено іноземним підданим володіти й користуватися землею в південно-західних губерніях імперії.

На підставі закону, підписаного російським імператором 8 жовтня 1887 р., усі іноземні школи на території південно-західних губерній імперії, зокрема й німецькі, були підпорядковані Міністерству народної освіти. Проводилася русифікація шкіл у німецьких колоніях.

Ужиті заходи не зупинили трудову імміграцію в Україну. Навпаки, збільшилась імміграція іноземців, насамперед із Царства Польського. Виконувач обов'язків Волинського губернатора генерал-майор Янковський пояснював це тим, що колоністи могли обійти закон від 14 березня 1887 р., прийнявши російське підданство. Тому для повного припинення іноземної колонізації пропонував ужити такі заходи: заборонити поселення в південно-західних губерніях імперії вихідців із будь-якої держави, а також придбання ними у власність та орендування землі; запропонувати всім іноземним поселенцям, які досягли повноліття й зберегли іноземне підданство, виїхати за кордон протягом одного-півтора року; заборонити іноземним працівникам будь-яке переселення в межах Південно-західного краю з однієї колонії в іншу та з одного повіту в інший; іноземців-російськوپідданих варто висилати в східні райони імперії; зобов'язати колоністів-орендаторів припинити оренду та протягом трьох років виїхати за кордон або перейти на казенні землі віддалених східних районів; установити над іноземними поселенцями посилений поліцейський нагляд.

Було розроблено нові правила облаштування побуту іноземних поселенців у південно-західних губерніях, затверджені 18 липня 1888 р. російським імператором. Цей закон скасував привілейований статус іноземних поселенців в Україні і зрівняв їх у правах з місцевим населенням. Емігранти повинні були мешкати лише в тих місцевостях, де вони були прописані. Переходити з однієї колонії в іншу заборонялося. Поселенці, які не прийняли російського підданства, приписувалися для відбуття повинностей до найближчих волостей і підпорядковувалися місцевому волосному правлінню. Емігранти були позбавлені права голосу на волосних зборах.

Після оприлюднення правил від 18 липня 1888 р. київський генерал-губернатор наказав провести перепис іноземного населення в губерніях. За ухилення від перепису встановлювалося покарання - штраф до 500 руб. або ж арешт строком до трьох місяців.

Генерал-губернатор граф Ігнатьєв у рапорті міністру внутрішніх справ у березні 1891 р. зазначав, що для припинення подальшого розвитку іноземної колонізації краю необхідно правильно застосовувати на практиці положення обмежувального закону 14 березня 1887 р. і не допускати випадків, які дозволяли обійти положення зазначеного закону. У разі звернень іноземців з клопотанням про прийняття в підданство Росії й набуття формальних підстав для задоволення його, використовувати статтю закону, що дозволяла відхиляти клопотання.

Однак наприкінці ХІХ ст. трудова імміграція в Україну тривала, як і раніше. 14 березня 1892 р. Олександр ІІІ підписав указ, у якому заборонив усім іноземцям, зокрема й тим, які прийняли російське підданство, оселятись у Волинській губернії на вільних землях. Цар надав волинському губернатору право в адміністративному порядку висилати осіб, які оселились у цій губернії після обнародування зазначеного указу. Ці закони різко змінили становище іноземців в Україні, тому вони починають шукати можливості емігрувати в інші країни, зокрема в Бразилію.

Управляючий Селянським поземельним Банком Мусін-Пушкін у листі до управляючого волинським відділенням банку 18 листопада 1902 р., покликаючись на позицію міністерств фінансів і внутрішніх справ, рекомендував утримуватися від прийняття до свого провадження угод із купівлі землі німцями-колоністами. Волинське відділення Селянського Поземельного Банку, повітові землевпорядні комісії відхиляли клопотання німців-колоністів щодо купівлі землі.

Волинський губернатор у своєму звіті за 1908 р. зазначав, що іноземна колонізація значною мірою гальмує процес розширення селянами свого землеволодіння, оскільки іноземні поселенці створюють для місцевого населення сильну конкуренцію в купівлі землі. Губернатор пропонував видати закон, яким би заборонялося всім без винятку іноземцям, а також вихідцям із Привіслянського краю купувати чи орендувати землю поза межами міських поселень Волинської губернії.

У своїй записці київський, подільський та волинський генерал-губернатор у 1914 р., аналізуючи процес колонізації та зростання німецького землеволодіння, виходячи з характеристики німецького закону 1 червня 1870 р. про підданство, робить висновок, що Росія під виглядом колоністів на західних кордонах має цілі поселення замаскованих німецьких підданих. Досвід розв'язання цієї небезпечної ситуації він пропонує запозичити в тієї ж Німеччини, зокрема ті заходи, які проводилися в Західній Пруссії та Познані для послаблення слов'янського землеволодіння в другій половині XIX - на початку XX ст., а саме: виселення німців-колоністів із Привіслянського та Північно-Західного краю, сприяння переселенню російського населення на ці території, надання йому всіляких пільг (безплатний проїзд, видача позичок тощо).

Таким чином, аналіз політики імперських урядових кіл показує, що в останній третині XIX ст. - на початку XX ст. відбувається поступове ущемлення прав і свобод іноземних громадян, які переселилися в українські губернії.